

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІЗ ВАДАМИ ЗОРУ В УМОВАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті визначено особливості інклюзивного навчання студентів із вадами зору відповідно до умов Болонського процесу, розглянуто питання інтеграції вітчизняної вищої освіти до європейського простору. Автором висвітлено принципи Болонського процесу і умови створення єдиного освітнього простору.

Ключові слова: студенти із вадами зору, Болонський процес, інклюзивне навчання, єдиний освітній простір.

В статье определены особенности инклюзивного обучения студентов с недостатками зрения в соответствии с условиями Болонского процесса, рассмотрены вопросы интеграции отечественного высшего образования в европейское пространство. Автором освещены принципы Болонского процесса и условия создания единого образовательного пространства.

Ключевые слова: студенты с недостатками зрения, Болонский процесс, инклюзивное обучение, единое образовательное пространство.

In the article the peculiarities of inclusive study of students with visual impairments in accordance with the Bologna process conditions are defined. The questions of integration of Ukrainian higher education into European environment are under the author's consideration. The author clears out the principles of the Bologna process as well as the conditions of creation of a single educational environment.

Key words: students with visual impairment, Bologna process, inclusive study, a single educational space.

Вступ. Актуальність статті викликана необхідністю створення умов для отримання студентами із вадами зору якісної вищої освіти з урахуванням особливостей їхнього навчання в умовах Болонського процесу. Розвиток системи вищої освіти в Україні передбачає формування освіченої, творчої особистості, забезпечення умов для розкриття здібностей, використання досвіду, задоволення освітніх потреб кожного, в тому числі, молоді з вадами зору.

В Україні прийнято і ратифіковано вітчизняні та міжнародні нормативно-правові документи, спрямовані на дотримання рівних прав людей із особливими потребами: Конституція України, Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Закон України «Про вищу освіту», Наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук № 764 від 17.11.2003 року та № 55 від 17.11.2003 року «Про затвердження програми професійної підготовки інвалідів по слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації», Наказ Міністерства освіти і науки України № 691 від 2 грудня 2005 року «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю», Закон України

№ 4213 від 22.12.2011 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів», Декларація ООН про права людини, Конвенція ООН про права інвалідів, Саламанська декларація, Болонська декларація. Але зазначені нормативно-правові документи, спрямовані на забезпечення прав осіб із обмеженими можливостями здоров'я, неповною мірою вирішують проблеми навчання осіб із вадами зору у вищих навчальних закладах і їхнє включення – інклюзію до соціального середовища і до освітнього простору в умовах Болонського процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упровадженням принципів Болонського процесу у вітчизняну вищу освіту опікувались знані науковці: В. Кремень, С. Ніколаєнко, В. Луговий, Я. Болюбаш, М. Дмитриченко, Б. Хорошун, О. Язвінська і В. Данчук, М. Степко, В. Шинкарук, В. Грубінко, І. Бабін та ін.

В. Кремень і С. Ніколаєнко та інші автори у навчальному посібнику «Вища освіта в Україні» аналізують перспективи розвитку вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу [5]. М. Степко, Я. Болюбаш та інші у праці «Болонський процес у фактах і документах» зібрали і система-

тизували нормативно-правові документи щодо питань, які стосуються запровадження кредитної системи, контролю якості освіти, розширення мобільності та забезпечення працевлаштування випускників та інші [4]. Реалізація принципів Болонського процесу для студентів із вадами зору можливо за умови впровадження інклюзивного навчання.

Проблеми інклюзивного навчання студентів із особливими потребами стали предметом наукового пошуку таких науковців, як П. Таланчук, К. Кольченко, Г. Нікуліна, Ю. Богінська, Л. Дмитренко та ін.

П. Таланчук, К. Кольченко і Г. Нікуліна у своїх статтях і посібниках розглядають питання, пов'язані з правовим підґрунтям психолого-педагогічного супроводу навчання студентів із особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі. Ю. Богінська досліджує умови адаптації студентів з обмеженими можливостями до умов навчання у вищому навчальному закладі і розглядає нормативно-правове забезпечення навчання цієї категорії студентів. Л. Дмитренко займається питаннями створення соціально-педагогічних умов навчання студентів із особливими потребами і висвітлює правові аспекти інклюзивного навчання зазначеної категорії студентів.

Водночас питання інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах Болонського процесу не можуть вважатись достатньо дослідженими і потребують більш ґрунтовного висвітлення у науково-педагогічній і методичній літературі.

Мета статті: визначити особливості інклюзивного навчання студентів із вадами зору відповідно до вимог Болонського процесу.

Постановка завдання. Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання:

- виявити особливості інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах Болонського процесу;
- висвітлити принципи Болонського процесу;
- описати практичне застосування інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в Україні відбувається реформування системи вищої освіти в контексті Болонського процесу, що має особливе значення для модернізації вищої освіти. Як визначають М. Дмитриченко, Б. Хорошун, О. Язвінська і В. Данчук, Болонський процес – це система заходів європейських державних установ, університетів, міждержавних і громадських організацій, які мають відношення до вищої освіти, спрямована на структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень з метою створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському

ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи [6].

Як зазначається в Болонській декларації, європейський простір вищої освіти ґрунтується на міжнародному співробітництві, він має усунути перепони та забезпечити широкий доступ до якісної вищої освіти, активізувати мобільність студентів і науково-педагогічних кадрів, підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві, закласти основи для їхньої професійної кар'єри й особистого розвитку [3].

Основними принципами Болонського процесу є такі: уведення двоциклового навчання, запровадження кредитної системи, контроль якості освіти, розширення мобільності, забезпечення працевлаштування випускників та забезпечення привабливості європейської системи освіти [4].

У комюніке Конференції міністрів вищої освіти Європи «Європейський простір вищої освіти-досягнення цілей», що відбулась у Бергені (Норвегія) 19-20 травня 2005 року, одним із пріоритетів Болонського процесу було визначено соціальний вимір.

Соціальний вимір Болонського процесу є невід'ємною складовою європейського простору вищої освіти та необхідною умовою його конкурентоспроможності та привабливості. Це повинно забезпечувати доступність якісної вищої освіти для всіх охочих та створювати однакові для всіх студентів умови, які дають можливість закінчення ними навчання без жодних перешкод, пов'язаних із матеріальним чи соціальним становищем. Соціальний вимір містить прийняті урядами заходи щодо допомоги у фінансовому й економічному аспектах студентам, особливо соціально незахищеним, забезпечити їх послугами та рекомендаціями з метою розширення доступу [2].

Усе вищезазначене відіграватиме важливу роль у професійно-особистісному становленні студентів із вадами зору, тому що якісна вища освіта дає цим студентам можливість самореалізації, розкриття власних здібностей, творчого потенціалу, надбання професії та подальшого працевлаштування. На думку науковців АПН України, ...найважливішим правом кожного громадянина є рівний і справедливий доступ до якісної та ефективної освіти відповідно до своїх потреб і можливостей [1].

Отримання якісної вищої освіти зазначеної категорії студентів можливо за умов їхньої інклюзії до освітнього простору.

Інклюзія, в перекладі з англійської мови (inclusion), означає включення. Цей термін означає більш ефективно включення людей із особливими потребами до навчального середовища і до громадського життя суспільства, рівний доступ до отримання якісної освіти, до отримання інформації, професійне й особистісне становлення і самореалізацію з урахуванням їхніх можливостей і потреб.

Стаття 24 Конвенції ООН 2006 року про права інвалідів проголошує, що держави-учасниці

визнають право інвалідів на освіту. З метою реалізації цього права без дискримінації на основі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях... [8]. У Законі України № 4213 від 22.12.2011 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів», який передбачає зміни згідно з положеннями Конвенції ООН, визначено, що навчальні заклади надають освітні послуги інвалідам нарівні з іншими громадянами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб [7].

Інклюзивна освіта – це процес надання освітніх послуг молоді з особливими потребами, що забезпечує їхнє право на отримання вищої освіти зі створенням у вищому навчальному закладі умов, адаптованих до їхніх потреб і можливостей.

Складовою інклюзивної освіти є інклюзивне навчання. Наведемо власне визначення інклюзивного навчання студентів із вадами зору. Інклюзивне навчання студентів із вадами зору – це форма здобуття вищої освіти в процесі навчання цих студентів і здорових студентів за умови адаптації навчального закладу до можливостей і потреб студентів із вадами зору.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти, як сказано в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, є:

- особистісна орієнтація освіти;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- інтеграція української освіти до європейського та світового освітніх просторів [9].

Держава повинна забезпечувати: підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку потребами [9].

Для здійснення інклюзивного навчання студентів із вадами зору згідно з умовами Болонського процесу і в рамках дисертаційного дослідження автором статті було розроблено модель і створено науково-практичний центр інклюзивного навчання студентів із вадами зору «Логос» (надалі, скорочено центр «Логос») на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили, розроблено положення про діяльність центру «Логос». Центр оснащено комп'ютерами з озвученими програмами.

У Центрі «Логос» проводяться консультації для студентів з питань роботи з обладнанням, а також консультації для викладачів з питань специфіки роботи зі студентами із вадами зору.

У рамках Болонського процесу під час навчання студентів у вищому навчальному закладі значний акцент робиться на їхню самостійну роботу. Для студентів із вадами зору в центрі «Логос» комп'ютери оснащені спеціальними озвученими програмами, що зменшує навантаження на зоровий аналізатор і сприяє їхній самостійній роботі з навчальним матеріалом.

З метою безперешкодного доступу до будівель університету з міського транспорту за зверненням автора статті і за сприянням міської влади на

пішохідному переході було встановлено світлофор зі звуковим сигналом. У рамках наукової діяльності центру «Логос» для безпечного пересування і орієнтації у приміщенні та на прилеглих територіях сумісними зусиллями викладачів і студентів було розроблено ехолокаційну тростину та маяки. Для визначення гостроти зору для студентів було розроблено спеціальну комп'ютерну програму.

Одним із пріоритетів Болонського процесу згідно зі спільною декларацією міністрів освіти Європи «Про європейський простір вищої освіти», яка була прийнята в Болоньє (Італія) 19 червня 1999 року є забезпечення мобільності студентів. Впровадження системи кредитів за типом ECTS – європейської системи перезарахування залікових одиниць трудомісткості є належний засобом підтримки студентської мобільності.

Мобільність передбачає вільне пересування і навчання студентів із вадами зору в європейських вищих навчальних закладах. Для успішної інтеграції студентів із вадами зору в європейський освітній простір необхідно більш інтенсивне вивчення іноземних мов з використанням спеціальних методик і технічних засобів, адаптованих до їхніх можливостей. Центр «Логос» може надати такі можливості для студентів із вадами зору.

У таких країнах-учасницях Болонського процесу, як Польща, Великобританія, Нідерланди, Італія, Іспанія, Німеччина та ін. створено умови для інклюзивного навчання студентів із вадами зору, тому такі студенти українських вищих навчальних закладів для успішного навчання за кордоном мають володіти знаннями про спеціальне обладнання та програмне забезпечення. Для того, щоб студенти з вадами зору із європейських вищих навчальних закладів мали можливість отримувати вищу освіту в Україні, повинні бути створені умови для їхнього навчання в наших університетах.

Центр «Логос» є однією з моделей, що адаптують можливості університету до потреб українських і зарубіжних студентів. У країнах Європи студенти з вадами зору використовують лекційні матеріали у електронному вигляді. В Чорноморському державному університеті імені Петра Могили частина лекційного матеріалу існує в електронному форматі. Важливо, на нашу думку, поширити даний формат на всі навчальні дисципліни, а також мати лекційний матеріал в електронному вигляді англійською мовою.

У рамках Болонського процесу важливим аспектом є мобільність викладачів для обміну досвідом і науково-експериментальними даними між викладачами та науковцями з питань навчання студентів із вадами зору.

На думку Ю. Щербань, Болонський процес являє собою процес зближення і гармонізації систем освіти країн Європи з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти [10].

Для інтеграції студентів із вадами зору до європейського освітнього простору і отримання ними якісної вищої освіти відповідно до їхніх

можливостей і потреб необхідно враховувати особливості інклюзивного навчання цієї категорії студентів і створювати умови згідно з принципами Болонського процесу.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, у статті висвітлено особливості інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах Болонського процесу, які необхідно враховувати у процесі навчання вищезазначеної категорії студентів. Це

дасть їм можливість доступу до європейського освітнього простору, отримання якісної вищої освіти, допоможе їм бути конкурентоспроможними на європейському ринку праці. У подальшому, для того, щоб реалізувати принципи Болонського процесу, необхідно приділити увагу розробці уніфікованих стандартів адаптації вищих навчальних закладів до умов інклюзивного навчання студентів із вадами зору з урахуванням їхніх можливостей і потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України за ред. В. Кременя. – К., 2009. – 183 с.
2. Бергенське Комюніке [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bologna-bergen2005.no>.
3. Болонська декларація (Болонья, 19 червня 1999 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bologna-center.com/images/stories/pdf/docs_ua/2-Bologna_declaration_ua.pdf.
4. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін) / Упорядники: Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабін І. І. – Тернопіль : Економічна думка ТАНГ, 2003. – 60 с.
5. Вища освіта в Україні : [навч. посіб.] / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаско, М. Ф. Степко та ін.; За ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаска. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
6. Дмитриченко М. Ф., Вища освіта і Болонський процес : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Дмитриченко М. Ф., Хорошун Б. І., Язвінська О. М., Данчук В. Д. – К. : Знання України, 2007. – 440 с.
7. Закон України № 4213 від 22.12.2011 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів» // «Голос України». – № 6 від 14 січня 2012 року.
8. Конвенція Асамблеї ООН про права інвалідів, 2006р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://grombezpeka.org.ua/laws/international-human-rights>
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 1. – С. 22–25.
10. Щербань Ю. Болонский процесс в Украине: положительный и отрицательный аспект введение // [Електронний ресурс] / Ю. Щербань. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Pedagogica/60606.doc.htm

Рецензенти: Гришкова Р. О., д.пед.н., професор;
Лебідь С. Г., к.пед.н., доцент.

© Горкуша Є. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 18.04.2012 р.

ГОРКУША Євгенія Володимирівна – аспірантка кафедри соціальної роботи, психології і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: інклюзивне навчання студентів із вадами зору, сталий розвиток університетської освіти, вітчизняний та міжнародний досвід із питань інклюзивного навчання студентів із вадами зору, інтеграція студентів із вадами зору до європейського освітнього простору.